

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

SELÇUK

Derğisi

I. ALÂEDDİN KEYKUBAT
ÖZEL SAYISI

ALÂATTİN KEYKUBAT'IN OTORİTE ANLATIŞI VE ÜMERA KATLI MESELESİ

Arş. Gör. Mustafa SAFRAN (*)

Biz bu tebliğimizde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin büyük Şultanı Alaattin Keykubat'ın otorite anlayışına ve bu anlayış gereği Türk Tarih literatürüne giren 'Siyaseten Katl' müessesesine devrinde nasıl işlerlik kazandırdığına yer vereceğiz.

Tebliğimize Türk Devletlerinde Tahta çıkma geleneklerine kısaca değinerek başlayıp, Alaattin Keykubat'ın tahta çıkışını, emirlerin tutumunu, sultanla olan mücadelelerini aktarıp, otorite ve siyaseten katl istilahlarnı açıklayarak, mücadelenin nasıl sonuçlandığın devrin kaynaklarından naklederek izaha çalışacağız.

Tebliğimizi hazırlarken üç önemli kaynak eserden, bunun ilaveli tercümesi İbn-i Bibi'nin "El Evamir'ül Alaniyye fil umur'ul Ala'iyye" Yazıcıoğlu Ali'nin "Tevarih-i Âli Selçuk" adlı eserinden ve anonim Selçuknameden istifa ettik. Bu eserlerden faydalanmak iyi bir arapça ve Farsça bilgisini lüzumlu kalmakta idi. Bu konuda karşılaştığımız güçlükleri aşmada bizden yardımlarını esirgemeyen, sayın hocalarım Prof. Dr. M. Altay Köymen ve Doç. Dr. K. Yaşar Kopraman'a huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum.

İncelendiğinde görülecektir ki, Türk Devletlerinde, tahtı hanedanın muayen azasına inhisar ettiren bir gelenek yerleşmemiştir. Zaman zaman bazı temayüllerin meydana çıktığı doğrudur. (Veli-ahd tayini, büyük oğulların veya küçüklerin tercihi gibi) Fakat esas, daima tahtın ilâhi takdire açık tutulmasıdır. Bu telâkki karşısında bütün diğer adet ve teamüller hükümsüz kalmıştır. Hanedan-
dan biri, şu veya bu şekilde fiilen tahtı ele geçirdimi, artık onun meşrûyeti, nazari ve hukuki bakımından bir mesele olmamaktadır. Asırların yenemediği bu esas davranış, Türklerde hâkimiyetin menşei ve mahiyeti hakkında eski dini inançlara dayanan kökleşmiş telâkkilerle münasebettar görünmektedir. Bu davranış, Orta-Asya ge-

---

(*) Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

leneklerine daha yakın olan Türk kavimlerinde daha kuvvetle tezahür etmektedir. (1)

Bu kısa ön açıklamamızdan sonra Alâattin Keykubat'ın tahta çıkışı konusunu izaha çalışalım.

Ağabeyi Keykâvus'un vefatı üzerine ümera ve ülemeden ileri gelenler toplanarak kimin tahta geçirileceğini müzakereye başladılar. Bu müzakere meclisinde; Seyfettin Ayaba, Pervane Şerafettin Muhammed, Mübarizüddin Çavlı, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah, Emir-i Ahur Zeynettin Başara, ilim ve fazilet muhakemesiyle meşhur vezir Mecdeddin Ebubekir, Melik'ül-Küttab Şemsettin Hamza bin Müeyyedettin Tuğraî ve Nizamettin Ahmet gibi devrim önde gelen simaları vardı. (2)

Beylerin bir kısmı Alâattin'in, Sultanın ortanca kardeşi olduğunu taç ve tahta ondan daha lâyık kimse olmadığını ileri sürerken, vezir Maddetin ve Şerafettin Muhammed ise, onunla Tokat'da beraber olduklarını kindar, kibirli ve kışkanç biri olduğunu belirterek muhalefet ediyorlardı. Uzun müzakerelerden sonra Melik'ül Ümera Seyfettin Ayaba ve Emir-i Meclis Mübarizettin Behramşah ağırlıklarını koyarak muhalif fikirleri bertaraf edip, Melik Alâattin'in saltanatına herkesi kerhen de olsa razı kıldılar. (3)

Alâattin bu sırada Malatya yakınlarında Kezipert kalesinde hapsede bulunuyordu. (Bu onun ikinci hapis yeri idi. İlk hapis edildiği kale Minşar kalesi idi.) Melik'ül Ümera Seyfettin Ayaba, daha önce kardeşler arasındaki (Keykavus-Keykubat) mücadele sonunda yenilen Alâattin'i Malatya'ya hapse kendisinin götürdüğünü bu yüzden yeni sultanın kendine karşı haset içinde olabileceğini "Sultanlık müjdesini verip, yolda ona ihlâsla hizmet gösterip gönlüne gireyim" diyerek icazet alıp, ölen sultanın yüzüğünü ve mendilini (destmalini) yanına alarak yola koyuldu.

Alâattin gelenlerden endişeye kapılmış, genç ağabeyisinin ölebileceğine ihtimal vermiyerek kendi sonunun geldiğini zannetmişti. (4) Adet üzere hareket edilerek, önce taziyet bildiren sonra sultanlık müjdesini veren Seyfettin Ayaba, önceki hadiselerden dolayı aman dileyerek affını istedi. Aman mektubunu kendi eliyle yazan

(1) Hallî İncalcık; Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Tevakküsüyle İlgisi, s: 73, SBFD, XIV, sayı 1.

(2) İbn-i Bîbî; El Evamir'ül Alaniyye Fil Umur'ul Alâtiyye, TTK, bas. s: 201-202 Yazıcıoğlu Ali; Tevarih-i Âli Selçuk, Hautma nşr. s. 189

(3) Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 189

(4) İbn-i Bîbî; Age. s. 205, Yazıcıoğlu Ali, s. 190 Geniş bilgi mevcuttur.

Alâattin Keykubat'ın bu hareketiyle teselli bulmayan Ayaba, Tanrı kitabı üzerine yemin etmesini istedi. Keykubat bunu da yerine getirerek "Melik'ül Ümera Seyfettin'e ecel erişinceye değin benden ve benim etba' ve eşya' amdan (emrimdekilerden ve kullarımdan) melik'ül ümeranın can ve tenine mal ve davarına ziyan erişmeye" diyerek and içti. (5)

İşte bundan sonra S. Ayaba ancak rahatlayabilmiş yüreğine su serpilmişti. Artık sultanın sadık bir bendesi ve Emir'ül Ümerası olabilirdi.

Önce Sivas'da daha sonrada Kayseri'de culûs merasimleri icra edilerek Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı olan Alâattin Keykubat devleti zirveye çıkarma yolunda azmetti.

1223 yazında Sultan Kayseri'ye geldiğinde asıl konumuzu teşkil eden hadise zuhur etti.

Alâattin Keykubat gibi mutlak bir hükümdar ile büyük emirleri arasında kudret ve nüfuzları ile karşılıklı bir çatışma ve kuşku baş gösterdi. Zira Gıyasettin Keyhüsrev devrinden beri bu sultanı, sonra Keykavus ve yukarıda belirttiğimiz gibi Alâattin Keykubat'ı tahta çıkaran bu beylerin gittikçe nüfuz ve kudretleri artmış ve devletin idaresinde başlıca söz sahibi haline gelmişlerdi. Bunlar arasında; Seyfettin Ayaba, Zeynettin Başara, Mübarizüddin Behramşah ve Bahattin Kutluca en önde gelenlerin teşkil ediyordu. Bu beylerin siyasi nüfuz ve mevkileri kadar maiyetlerinin çokluğu ve zenginlikleride kudret ve hareketlerine tesir ediyor, hatta devlet işlerine müdahaleleri de haddini aşmış bulunuyordu. -Devlethanede işi olanlar için tavsiye edilen kişi S. Ayaba olmuştu- Sultanın saray mensupları için matbahında günde 30 koyun kesildiği halde, S. Ayabanın konağında 80 koyun sarfedildiği ve diğer bütün beyler üzerinde nüfuzu hakim olduğu, emrinden çıkmadıkları kaydedilmektedir. (6)

Bununla beraber Sultan onları idareye çalışıyor fakat hususi meclislerinde kendilerinden şikayet ediyordu. Bu durum iki taraf arasında dedikodu ve kuşkuları artırıyordu. Kaynak diliyle; "Sultana bi kıyas tahakkümler itmeğe başladılar ve ayaklarını kendi hadleri dairesinden ve mertebeleri miktarından taşra (dışarı) tecavüz ittiler." (7)

(5) Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 190

(6) O. Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, s. 329 II. bas. 1984, İst.

(7) Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 271

Sultanın Konya'dan sonra Sivas surlarının inşasına emirleri zorlaması, memnuniyetsizliği daha da körüklemiştir. Zira maddi ve manevi birçok külfetler! emirleri beklemektedir.

Nihayet emirler işi daha da ileri götürerek, Sultanı Seyfettin Ayaba'nın köşkünde bir ziyafete davet edip onu komplo ile düşürüp küçük kardeşi Koyulhisar meliki Celâlettin Keyferidûn'u tahta çıkarmak ve bütün devlet işlerini elerine almak kararı ile anlaştılar. Bu komplodan Hokkabazoğlu vasıtasıyla haberdar olan Keykubat (8) davete mazeret göstererek icabet etmemiş fakat ihtiyatlı davranarak şimdilik ses de çıkarmamıştı.

Emirlerin Sultana karşı yaptıkları hareketlerden şu hususları tesbit etmemiz mümkündür.

Sultanın mutlak otoritesi sınırlandırılmak istenmektedir.

Tahtına karşı bir tehlike başgöstermiştir.

Sultanın hayatına kasd vardır.

Sultanı tahkir ve tahrik etme mevcuttur.

Devlete karşı isyana girişilmesi mevzubahistir.

Emirlerin görevde başarısızlıkları sözkonusudur.

Tebliğimizin ana teması işte bu mesele için, neye dayanarak nasıl bir çarenin düşünüldüğü ve uygulandığı, sonucun ne olduğudur.

Önce şu iki "otorite" ve "siyaseten Katl" istilahlarını açıklayalım.

Otorite deyince; yeterliliğine herkesi inandırarak bir kimsenin kendisine sağladığı itaat ve güven, yaptırma, yasak etme hakkı ve gücü akla gelir. Sözkonusu olan, Sultanın Devlet otoritesi ise; bu hak ve gücü Ümera, Ulema, ve Reaya üzerinde en iyi şekilde tesis etmek demektir.

"Siyaseten Katl" ise; Sultanın ülke idaresi ve politika zaruretleri ile verdiği ölüm cezasıdır. Bu ceza İslâm hükümdarının mutlak otoritesine dayanarak verdiği en ağır cezadır. (9)

Siyaseten Katl bir hukuku kurum olarak Abbasiler zamanında ortaya çıkmıştır. İslâmdan önceki Arap gelenekleri, Sasani ve Bizans kültürünün birleşmesi, tarihi ve sosyal amillerinde etkileri ile

(8) Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 272

(9) Ahmet Mumcu; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, s. 2, 1985 Ankara

“Siyaseten Katl” kurumu İslâm hukukuna sokmuştur. İslâm medeniyetine giren Türklerde de zaten daha önce hükümdarın böyle bir yetkisi tanındığından kurum derhal benimsenmiş ve Osmanlı Devletine gelinceye kadar bütün Türk-İslâm Devletlerinde yaşamıştır. (10)

Biraz önce emirlerin Sultanla olan mücadelesinin hangi noktalara ulaştığını ana başlıklar altında toplamıştık. Görünen odur ki, devlet otoritesinde müthiş bir zaaf söz konusudur. Bu zaaf birçok gailenin habercisi olma yolundadır. Tarihen sabittir ki yukarıda tesbit ettiğimiz, emirlerin haddini aşan davranışlarından sadece ve sadece biri dahi “Siyaseten Katl” için yeterli sebeptir. Devlet için alınması gerekli acil bir tedbir lüzumludur. Fakat muhatab bir değil birkaç kişidir; bunlar da çok nüfuzlu kimseler olup tedbiri ters yüz edebilecek kişilerdir.

Öyleyse çok ince ve hassas bir planın tatbikine zaruret vardır. Nasıl bir yol izlenmiştir?

Sultan önce çok güvendiği Hokkabazoğlu, Mübarizüddin İsa ve Emir Komnenos ile ittifak ederek beylerin bertaraf edilmesini kararlaştırmıştır. Yer olarak önce Antalya seçilmiş fakat buna hakimi Ertokuş'un beyler ile arasının iyi olduğu, yeterli tedbir alınmayacağı gerekçesiyle Kayseri'de karar kılınmıştır.

Sultan, ilkönce Beylerin saraya ve toplantılara bir çizmecî müstesna, silahlı maiyetleri ile gelmelerini emrederek, bu usûlün kaide haline gelmesini temin etmiş keyfiyet muhalif beylere hissettirilmemişti.

Birgün, beyleri saraya (Devlethaneye), bezm-ü şarap meclisine davet etti. Emirler saraya girince perdedar ve kapıcılar derhal kapıları kapatıp kimseyi içeriye almadılar. Sultanın hassa kullarından silahlananlar bahçede gizlice nöbet tutuyorlardı. Adet ve töre üzere sürmekte olan meclisten kalkanlar teker teker tutuklanıp bir eve hapsedilecekti. İlk dışarı çıkan Seyfettin Ayaba oldu. Mübarizüddin İsa önüne çıkarak “hüküm şöyledir ki bey bu odaya gire” dedi. Ayaba cevap vererek “yanlış ola” dediysede “gerçektir” cevabını alınca, birgün saray bahçesinde gezinirken sultanın “yaşlı ağaçları koparıp yerlerine tazelerini dikmek gerek” dediği aklına gelerek mukadderatı içine doğdu. Artık tedbir için zamanın çoktan geçmiş olduğunu, kızarak kendi kendine itiraf etti. (11)

(10) Ahmet Mumcu; Age. s. 27

(11) Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 275

Ondan sonra Zeynettın Başara, Bahattın Kutluca, Mübarizüddin Behramşah ve diğer beyler teker teker tutuklanıp evlere hapsedilir.

Beyler yakalanınca derhal evlerine memur gönderilip mal ve servetleri tesbit edildi. Evleri mühürlenip muhafaza altına alındıktan sonra hazinece müsadere edildi. Hazine para ve mücevherle doldu taşı. (12)

Alâeddin Keykubat, Kayseri subcaşısı Mecdettin İsmail'i muhaliflerin reisi Seyfettin Ayabaya gönderdi. "Küstahlık mucibi ve tahakküm sebebini" sordu. Onun buna cevabı şöyle oldu: "Gurbet zamanında seni ve kardeşini omuzlarımda taşıdım ve yetiştirdim, uzun saçlarınızı taradım, sizi beslemek için Rüm dilinde alış-veriş yaptım, babanızın mutahher naşını Rüm'dan islâm diyarına getirdim. Seni vezir ve beylerin hilafına hapisden çıkarıp tahta oturttum. Babanın kulları arasında kimse benim rütbeme sahip değildir. Eğer tahakküm kuldımsa bunu bu vesile ile yaptım ve hapisden çıkarken bana verdiğin ahd ve misaka itimad ettim. Bu sebeble sultanın benden daha sadık adamı yoktur ve zamanı gelince benim kadrim anlaşılacak fakat pişmanlığın bir faydası olmayacaktır." dedi. Bu sözler sultana eriştiğinde "gönlünün ayranı kabaran, iyice katılaştıran gızet ve kesâveti ziyade olan" sultan derhal başının teninden ayrılmasını emretti.

Zeynettın Başara zindanda öldü. Mübarizüddin Behramşah Zamanlı kalesine hapsedildi. Bahattın Kutluca Tokat'a gönderilip bertaraf edildi.

Anonim Selçukname bertaraf edilen emirlerin 24 kişi olduğunu kaydetmektedir. (13) Değişik kaynaklarda bu sayı 40'a kadar çıkmaktadır.

Daha sonra, tepelenen ve ölen beylerin köleleri ve hizmetkarlarının çokluğundan, fitne çıkarmasından endişelenen sultan, buyurdu ki; "cümlesi siyaset (katl) edile". (14)

Bu haberi duyan Emir Komnenos ertesi gün Sultan huzuruna çıkarak durumunu şu şekilde izah etti. "Bu emirden sonra elimde bir kul ve bir rikâpdar kaldı." Kullarım; "Bugün Seyfettin'in ve kullarının başına gelenler yarın senden bir günah sadır olursa bizim ba-

(12) İbn-i Bibi; Age. s. 264-274; Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 276

(13) Osman Turan; Age. s. 34, Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 277

(14) Yazıcıoğlu Ali; Age. s. 279 "siyaset" kelimesi "katl" manasında kullanılmaktadır.

şımıza gelir biz şimdiden kendi başımızın çaresine bakarız" diyerek dağıldılar dedi.

Sultan bunun üzerine "ol hüküm batıl ola" diyerek, şöyle buyurdu; "beylerin müteber adamlarını kalelere, çocuk kölelerden lâ-yık clanlar "taşhaneye" kalanların "tabelara" teslim edilerek tah-sil ve terbiyeleri sağlana" dedi. Hüküm üzre böyle hareket edildi.

Alaeddin Keykubat'ın muhalif emirleri idam tarihini yalnız Ananım Selçukname kaydetmiş, 6 Haziran 1223 gününü vermiş-tir. (15)

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz :

Genç fakat çok yüksek bir zekaya, kudret ve iradeye sahip bu-lunan Sultan bu mücadeleyi kazanmış, kendi sadık adamlarını ta-yin edip otoritesini tesis ederek, Devleti artık kendi yüksek görüş ve programlarına göre şan ve şerefe kavuşturma mücadelesine gi-rişmiştir. Bu büyük Selçuklu Sultanı'nın bu hareketi ilk bakışta -Tecrübeli devlet adamlarının bertaraf edilmesiyle- devleti zayıflat-mış gibi görülebilir. Aksine açılan yeni devrin sosyal, siyasi, ve ekono-mik bir değerlendirilmesi yapıldığı zaman Selçuklu Türkiyesinde mükemmel bir yükseliş olduğu gözlenmektedir.

Şimdi meseleyi bir başka açıdan bakarak değerlendirelim. Sul-tan otoritesini temin için böyle bir yola başvurmamış olsaydı du-rum ne olurdu?

Sultan ve beyler arasında mücadele uzayıp gider bundan dev-let kapanamayacak yaralar alabilirdi. Bu mücadele beylerin mu-vaffakiyeti ile neticelenseydi ya saltanat buhranı sözkonusu olur ya da beylerin tahakkümüne girecek bir sultanın tahta çıkarılma-sı mevzubahis olurdu. Yürütebileceğimiz bu ihtimallerin hepsinde devleti inhitata sürükleyebilecek büyük hadiselerin olacağı tarihen sabittir. Şüphe yoktur ki; devlethanesinde (sarayında hükümetin-de - zirvesinde) huzur, güven ve birliği sağlayamamış olan bir dev-letin milletine verebileceği birşey yoktur.

Bütün bunlardan sonra "Ve her kimeşneye evlâdından salta-nat müyesser ola, karındaşların nizam-ı alem için katletmek mü-nasipdir" diyerek kanunnamesinde yer veren F. S. Mehmet'e hak vermemek mümkün müdür?

(15) Osman Turan; Age. s. 341-342